Doğalgaz kesintisinin arkasında Tahran'ın siyasi hesapları yatıyor

İran siyasi oynuyor

Türkiye iki yıl önce de hem İran, hem de Rus gazının kesilmesi sorunlarıyla karşılaşmıştı. Üstelik bu durum sadece Türkiye'ye özgü de değildi. Rusya Türkiye'nin dışında bazı Avrupa ülkelerine verdiği doğalgaz miktarlarda kesintiye gitmişti. Gerekçe olarak da yine soğuk hava koşulları gösterilmişti.

Bahadır Selim DİLEK

ANKARA - Türkiye ile İran arasında yaşanan son doğalgaz sıkıntısı, Rusya'nın ardından Tahran yönetiminin de enerji konusunu uluslararası politikada bir **"enstruman"** olarak kullanmaya başladığını gösterdi. Bu durum Türkiye açısından da enerjide dışa bağımlı olmanın faturasının - hem siyasi, hem de ekonomik açıdan - giderek yükselmekte olduğunu ortaya koydu.

İki ülke arasında imzalanmış olan sözleşmeye göre, Türkiye'ye günde 20 milyon metreküp doğalgaz vermesi gereken İran 8 Ocak'ta vanayı kapatınca Ankara'da alarm zilleri çalmaya başladı. İran'ın gerekçesi hava koşullarının çok sert olması ve Türkmenistan'ın vermekte olduğu gazı kesmesiydi. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, hemen Kuzey Afrika ülkelerinden sıvılaştırılmış doğalgaz aramaya başladı. Spot piyasadan alınacak bu doğalgaz için Türkiye yüzde 50 daha fazla bedel ödemek zorunda kalacaktı. Türkiye'nin elinde yeteri miktarda doğalgaz depolama tesisi de bulunmuyordu.

Aslında İran ve Rusya'nın ihraç ettikleri doğalgaz miktarlarını kış aylarında azaltmaları olağandışı değildi. Yani bu durumun Türkiye açısından **"beklenmedik bir gelişme"** olmaması gerekiyordu. Çünkü İran'ın son iki yıldan bu yana çeşitli gerekçelerle Türkiye'ye vermekte olduğu gazı kestiği zaten biliniyordu. Üstelik devletin içindeki ve dışındaki enerji uzmanlarına göre İran'ın Türkiye'ye vermekte olduğu doğalgazın vanasını kapatacağı daha Nisan 2007'de belliydi. Gerekli uyarılar yapılmış, hatta konu Milli Güvenlik Kurulu'nda (MGK), yani devletin zirvesinde bile değerlendirilmişti.

Ancak hükümet kendisine yapılan uyarıları dikkate almamıştı. Uyarıların dikkate alınması durumunda, geçen temmuz ve ağustos aylarında yani sıvılaştırılmış doğalgaz spot piyasada ucuzken, Türkiye'nin gerekli alımları yapması gerekiyordu. Ancak hükümet bu alımların yapılması için İran'ın gazı kesmesini bekledi.

Türkiye iki yıl önce de hem İran, hem de Rus gazının kesilmesi sorunlarıyla karşılaşmıştı. Üstelik bu durum sadece Türkiye'ye özgü de değildi. Rusya Türkiye'nin dışında bazı Avrupa ülkelerine verdiği doğalgaz miktarlarda kesintiye gitmişti. Gerekçe olarak da yine soğuk hava koşulları gösterilmişti.

Gerekçeler gerçek mi?

Peki, İran'ın bu gerekçeyi ortaya koymuş olması gerçeği ne kadar yansıtıyor? Ortaya çıkan tablo İran'ın ortaya koyduğu teknik gerekçeleri, siyasi manevraları için zemin olarak kullandığını açıkça gösteriyor.

Teknik olarak İran'ın soğuk hava koşulları nedeniyle gaz pompalamada sıkıntı yaşadığı öteden beri biliniyordu. Çünkü yatırım ve teknoloji transferi konusunda ambargo altında bulunan İran'ın doğalgaz ve petrol teknolojisi oldukça eskimiş durumda. İran üretim ve dağıtım şebekelerine 1979 devriminden bu yana yeterli ölçüde yatırım yapamıyor. Uygulanan ambargolardan dolayı yabancı yatırımların ülkeye girememesi ve enerjiden elde ettiği gelirleri nükleer programlara aktarması Tahran yönetimi için sıkıntıyı daha da arttırmış durumda. Bu nedenle Tahran yönetimi, dünyanın en zengin gaz yataklarına sahip olan güney Pars sahasında üretim yapamıyor. ENI şirketinin her yıl en güncel verilere dayanarak hazırladığı ayrıntılı **"Oil&Gas Raporu"**na göre İran, doğalgaz üretiminde, 1995 yılından itibaren gözle görülür bir artış yaşamasına karşın 2005 yılı itibariyle yaklaşık 84 milyar metreküplük üretimle yedinci sırada bulunuyor. Doğalgaz rezervleri yaklaşık 28 trilyon metreküp olarak tahmin ediliyor. Yani Rusya'nın 47 trilyon metreküplük rezervlerinin ardından ikinci büyük rezerve sahip ülke konumunda bulunuyor. İran'ın bugünkü koşullarda toplam doğalgaz ihracatı ortalama 4 milyar metreküpün üzerine çıkamıyor.

Ciddi anlamda bir üretim için de bu bölgeye ciddi anlamda bir yatırım gerekiyor. İran yeni doğalgaz yataklarından üretim yapamadığı gibi doğalgaz işleme tesislerini de yenileyemiyor. İşte bu nedenle İran, Türkiye ile yaptığı son anlaşmaya, güney Pars bölgesindeki doğalgazın ortaklaşa çıkarılması maddesini koydurup, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) teknolojisinden yararlanmayı hedeflemişti. Her ne kadar o dönemde İran ile yapılan bu anlaşma, **"Türkiye'ye alternatif doğalgaz ve petrol kaynaklarına erişim olanağı sağlayacaktır"** yorumlarını beraberinde getirmiş olsa da, asıl çıkış noktasını ambargolardan bunalmış İran yakalayacaktı.

2007-2008 kışının beklenenden soğuk geçmesi İran'ın doğalgaz üzerinden dış politika yürütmesine de zemin hazırladı. Kış gelince ülke

içindeki doğalgaz tüketimi arttı. Çıkardığı gazın 35 milyar metreküplük bölümünü enerji santrallerinde kullanan İran, fiyatı düşük tutarak vatandaşlarının daha çok doğalgaz tüketmesinin önünü açtı. Aslında doğalgaz fiyatını yüksek tutup kendi iç piyasasına fuel-oil verebilirdi. Böylece Türkiye'ye vereceği doğalgaz elinde kalırdı. Ancak Tahran yönetimi bilinçli bir politika ile iç piyasasını doğalgaz ile besledi.

İran'ın elindeki doğalgazı petrol kuyularında basınç sağlamak için de kullanıyor olması, Tahran yönetiminin bir başka gerekçesini oluşturuyor. Dünyanın önde gelen petrol üreticisi olan İran, OPEC'in getirdiği kota yükümlülüklerine uyabilmek için petrol çıkarmaya öncelik vermek zorunda. Çünkü İran, kendisine OPEC tarafından tanınan kotaları doldurma yükümlülüğü altında bulunuyor. Ancak kullanmakta olduğu teknolojinin eski olması, kısa zamanda çok miktarda petrol üretimine olanak tanımıyor. İran üzerindeki ambargodan dolayı petrol kuyularına uzun süreden bu yana teknolojik yatırım yapamamıştı. Eski teknolojiye mahkum olan İran'ın yeni kuyu açamadığı için üretim yapmakta olduğu kuyuları da **"karbondioksit"** ile basınçlandırması ve üretim miktarını artırması gerekiyordu. Ancak İran, teknolojik yetersizlikten ötürü karbondioksit yerine elindeki doğalgazı kullanarak kuyuların basınçlandırılmasını sağlama yolunu seçti. Yani, Türkiye'ye satmayı taahhüt ettiği yaklaşık 40 milyar metreküplük doğalgazı, petrol kuyularını basınçlandırmak için kullandı. Bir başka deyişle İran'ın petrol üretmesi ve OPEC kotalarını doldurması, Türkiye'ye doğalgaz vermesinden önemliydi.

Öte yandan, Türkmenistan'ın fiyatını az bulduğu için verdiği gazı kesmesi de İran'ın vanaları kapatmasının bir başka gerekçe oluşturdu. İran tükettiği doğalgazın yüzde 5'ini Türkmenistan'dan ithal ediyor. Rusya, Türkmen gazını İran'dan fazla fiyatlandırınca, Türkmenistan yönetimi İran'a gaz arzını kesti.

'Diplomatik araç'

İran iç piyasasında alacağı küçük bazı önlemlerle Türkiye'ye verecek gazı elinde bulundurabilirdi. Türkiye'nin sıkıntıya düşmesini engelleyebilirdi. Ancak yapmadı. İran, son dönemlerde enerjinin uluslararası politikada bir silah gibi kullanılmasıyla, gaz kesintilerinin **"siyasi bir mesaj"** olarak algılanmasını istedi. Oysa, yoğun ABD baskısı altında, Türkiye'nin verdiği destek ile biraz olsun nefes alabilen Tahran yönetiminin, **"ne pahasına olursa olsun"** Türkiye'ye verdiği doğalgazı kesmemesi gerekiyordu.

Tahran yönetimi açıkça Cumhurbaşkanı **Abdullah Gül**, Beyaz Saray'da görüşmeler yaparken doğalgaz vanasını kapatarak, **"Beni gözardı etmeyin"** mesajı veriyordu. Türkiye soğuktan donarken, Gül'ün İran'ın doğalgaz vanasını kapatmasına kayıtsız kalması beklenemezdi. Gül, Beyaz Saray'da Ortadoğu'ya ilişkin **"ufuk turu"** yaparken, İran **"ince diplomasi"** ile ağırlığını hissettiriyordu.

Üstelik, İran Cumhurbaşkanı **Mahmut Ahmedinejat** daha önce Türkiye'ye gelmek istemiş, Ankara da bu talebi prensipte olumlu karşılamakla birlikte, ziyaret tarihinin kesinleştirilmesinde ağırdan almıştı. Ahmedinejat'ın Ankara'ya gelmesinden önce de Cumhurbaşkanı Gül, Beyaz Saray'da konuk olmuştu. Bunlar Tahran yönetimi için iyi gelişmeler değildi.

5 Kasım 2007 tarihinde ABD Başkanı **George W. Bush** ile Başbakan **Recep Tayyip Erdoğan** görüşmesinden sonra Türkiye-ABD ilişkilerinin düzelmeye başlaması İran'ı ciddi olarak endişelendiriyordu. Çünkü İran özellikle 2003 yılındaki işgalin ardından bölgesel konularda Ankara ile Washington arasındaki uzlaşmazlıkları kendi lehine kullanagelmişti. Türkiye'nin ABD ile - özelllikle de Irak ve PKK konusundaki - sorunları çözmesi Tahran yönetimi için **"önemli bir kozun yitirilmesi"** anlamına gelecekti. Üstelik Tahran yönetiminin gelişen ABD-Türkiye ilişkilerinden tedirgin olduğu ve olası ABD operasyonunda Türkiye'nin ABD'nin yanında yer alacağı veya en azından lojistik destek sağlayacağından endişe duyduğu biliniyordu.

ABD'nin, Irak'ın kuzeyindeki PKK kamplarına yönelik operasyon için Türkiye'nin önünü açmadığı dönemlerde İran'ın Kandil Dağı'nı topçu ateşi altına alması da Tahran'ın Ankara'yı yanına çekme manevrasıydı. Oysa İran'ın 1990'lı yılların ortasında terör örgütü PKK'ye ciddi bir destek verdiği de biliniyordu. İran'ın ABD karşısında zor durumda kaldığı her noktada Türkiye'ye yönelik bir açılım yapması da üzerinde durulması gereken bir başka nokta. ABD'nin nükleer faaliyetleri konusunda baskı altına aldığı ve ambargo kararını açıkladığı bir dönemde İran'ın enerji işbirliği için Ankara'nın kapısını çalması da Tahran yönetiminin bu konulardaki **"usta diplomasisini"** gösteriyordu. Özetle İran bölgesel ve küresel koşullara bağlı olarak yaptığı diplomatik manevralarla dikkat çekiyordu.

> İran, son dönemlerde enerjinin uluslararası politikada bir silah gibi kullanılmasıyla, gaz kesintilerinin "siyasi bir mesaj" olarak algılanmasını istedi. Oysa, yoğun ABD baskısı altında, Türkiye'nin verdiği destek ile biraz olsun nefes alabilen Tahran yönetiminin, "ne pahasına olursa olsun" Türkiye'ye verdiği doğalgazı kesmemesi gerekiyordu.

Gazı alan tek ülke...

Bir başka açıdan ise, Türkiye'nin ısınmanın dışında elektrik üretiminin bile önemli bölümünü doğalgazdan sağlıyor olması, yani enerjideki bağımlılığı İran'ın doğalgaz üzerinden verdiği siyasi mesajın önemini arttırdı. İran'ın bu mesajını AKP hükümeti nasıl değerlendirdi bilinmiyor ama denklemin diğer tarafına bakıldığında Tahran yönetiminin çok da rahat olmadığı hemen göze çarpıyor.

İran'ın doğalgaz rezervlerinin büyüklüğü dikkate alındığında halen sadece Türkiye'ye ihracat yapabilen bir ülke konumunda bulunması Tahran yönetiminin yumuşak karnını oluşturuyor. Peki, Türkiye İran'ın bu yumuşak karnını kullanabiliyor mu? AKP'nin bugüne kadar izlediği enerji politikası dikkate alındığında bu soruya **"evet"** yanıtı vermek olanaklı değil. İran'ın doğalgazını dünya piyasalarına ulaştırabilmek için şimdilik kullanabileceği tek güzergâh Türkiye olarak görünüyor. Böylesine sıkıntılı bir konumda bulunmasına karşın Tahran yönetimi yine de bu hattı diplomlatik enstruman olarak kullanmaktan çekinmiyor. ■